

ΓΥΝΑΙΚΑ & ΑΘΛΗΣΗ

ISSN 1109-4141

ΤΟΜΟΣ IV
ΤΕΥΧΟΣ 1
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2005

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΠΟΡ (Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ.)

Περιεχόμενα

Από τη σύνταξη 5

Επιστημονικές Εργασίες 11

➤ Η αθλήτρια ως κοινωνικό είδωλο στα MME: ένα καινούργιο αρχέτυπο
της αμερικανικής κουλτούρας
E. Καμπερίδου 11

➤ Φύλο και εθνότητα: "Ένας κρίσιμος συνδυασμός για δίκαιη και ισότιμη φυσική αγωγή"
Y. Χαραχούσου 23

➤ Η επίδραση της άσκησης στη μυϊκή δύναμη και την ευλυγισία ηλικιωμένων γυναικών
μέσω υπαίθριων δραστηριοτήτων
O. Ματσούκα, M. Μιχαηλίδου 33

➤ Η επίδραση της κοινωνικής υποστήριξης και της οικονομικής ασφάλειας
στην ποιότητα της γήρανσης των ηλικιωμένων γυναικών στην Ελλάδα
A. Λαιλόγλου, Y. Χαραχούσου, A. Καμπίτη, Xρ. Νασιούδης 46

➤ Η εξέλιξη της συμμετοχής των γυναικών στον αθλητισμό μέχρι σήμερα
A. Λόλα, E. Ζέτου, Φ. Μουντάκη 61

➤ Γυναίκα και διοίκηση του αθλητισμού. Η σύγχρονη πραγματικότητα και ο ρόλος
του μάνατζμεντ στην ενδυνάμωση της συμμετοχής των γυναικών
στα κέντρα λήψης αποφάσεων των αθλητικών οργανισμών
E. Ιωαννίδου, I. Αλβανόπουλος, K. Αλεξανδρής 73

Εργασίες Πρακτικής Εφαρμογής 83

➤ Η ανάλυση της απώλειας κατοχής της μπάλας σε αγώνες ποδοσφαίρου
γυναικών υψηλού επιπέδου
K. Παπαδημητρίου, Ξ. Κωνσταντινίδου, K. Ταξιλδάρης 83

Επιστημονικές Εργασίες

Η ΑΘΛΗΤΡΙΑ ΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΙΔΟΛΟ ΣΤΑ ΜΜΕ: ΕΝΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΑΡΧΕΤΥΠΟ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

Ειρήνη Καμπερίδου

Λέκτορας Κοινωνιολογίας, Τμήμα Επιστήμης
Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών

Περίληψη

Η εικονικά κατασκευασμένη αθλήτρια, είδωλο της αμερικάνικης κουλτούρας, αποτελεί μία εικόνα της ιδανικής γυναίκας του 21^{ου} αιώνα που προωθείται συστηματικά στα ΜΜΕ. Ένας κώδικας «θηλυκοπόντης» επισημαίνεται επανειλημμένα για να ουδετεροποιήσει το αποτέλεσμα της υπερβατικής της αθλητικής πρόξεις και της αθλητικής της ιδιότητας. Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας περί έμφυλης πραγματικότητας και την επεξεργασία πρόσφατων συζητήσεων και ποσοτικών και ποιοτικών αναλύσεων περί έμφυλου υποκειμένου στον αθλητισμό, γίνεται φανερό ότι, πρώτον, η αθλήτρια απολαμβάνει, σε αντίθεση με το παρελθόν, μία έντονη, πανταχού και εκρηκτική παρουσία στα ΜΜΕ, ενώ ο γυναι-

THE IDOLIZATION OF THE FEMALE ATHLETE IN THE MASS MEDIA: AN ICON OF AMERICAN CULTURE

Irene Kamberidou

Lecturer of Sociology, Department of Physical
Education and Sport Sciences,
National and Capodistrian University of Athens,
Greece

Abstract

We are witnessing the systematic promotion in the media of a new athletic ‘archetype’, a new ‘athletic virtual reality’ for the ideal woman of the 21st century –the emergence of the female athlete as a cultural icon. The mainstream status of the female athlete in the American mass media, the new sports heroine is a product of global economic integration, of a consumer-information based economy, of the cultural shifts due to a new viable market, promoting a new athletic image and a new female muscular ideal.

An examination of the latest international gender discourse and research –including qualitative and quantitative analyses on

Αλληλογραφία

Ειρήνη Καμπερίδου

Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τομέας Θεωρητικών Επιστημών, Εθνικής Αντιστάσεως 41, 172 37 Δάφνη Αττικής Σπουδαστήριο Κοινωνιολογίας: 210 9702112

e-mail: ikamper@phed.uoa.gr
renakamp@hotmail.com

Correspondence

Irene Kamperidou

Department of Physical Education and Sport
Science, National and Capodistrian University of
Athens, 41 Ethnikis Antistasis st,
172 37 Dafni Attiki
tel. 210 9702112

e-mail: ikamper@phed.uoa.gr
renakamp@hotmail.com

κείος αθλητισμός εξακολουθεί να προβάλλεται ελάχιστα. Δεύτερον, παρατηρείται μεγάλη ποσοστιαία και ποιοτική έλλειψη όχι μόνο στην κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού, σε σύγκριση με τον ανδρικό αθλητισμό, αλλά και στην προβολή και απεικόνιση των αθλητών στον ρόλο της αθλήτριας. Τα τελευταία πέντε χρόνια, παρατηρείται σημαντική μείωση στην τηλεοπτική κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού και αναδεικνύεται ότι το ποσοστό του τηλεοπτικού χρόνου που αφιερώνεται στον γυναικείο αθλητισμό στα προγράμματα των τοπικών ειδήσεων σήμερα είναι όσο χαμηλά ήταν πριν από 15 χρόνια. Τοίτον, παρατηρείται η αργή, αθρόυβη αλλά σταδιακή εμφάνιση μίας καινούργιας αθλητικής αισθητικής, δηλαδή η προβολή μίας άφυλης ρευστότητας στην αισθητική του σώματος. Οι κωδικοί περί φύλων αναμιγνύονται με την προβολή των άφυλων αθλητών-αθλήτριών, της θηλυκοποίησης του αθλητή και της αρσενικοποίησης της αθλήτριας. Εντοπίζονται ίσες ευκαιρίες στην εμπορευματοποίηση-μοντελοποίηση του σώματος της αθλήτριας και του αθλητή.

Λέξεις-κλειδιά: αθλητική αισθητική, αθλήτρια ως είδωλο, εμπορευματοποιημένοι αθλητές, αντικείμενοποίηση του σώματος, έμφυλη ρευστότητα, άφυλοι αθλητές, έμφυλη ισότητα στην εκμετάλλευση.

Εισαγωγή

Αθλήτρια είδωλο-ίνδαλμα της αμερικανικής κουλτούρας

Από το 1995 έως σήμερα προωθείται στα MME των ΗΠΑ ένα καινούργιο «αρχέτυπο»¹, μία νέα αθλητική

gender in televised sports and the gender subject in sports—reveals firstly, a profound deficiency in the portrayal of the female athlete in her capacity and role as an athlete and the blatant and deliberate gender discrimination in the coverage of women's sports in the American mass media, as compared to that of men's sports. In the last five years the television coverage of women's sports has declined, and the percentage of airtime devoted to women's sports on local news programs is now as low as it was 15 years ago. Secondly, we are witnessing the gradual emergence, in the mass media, of a new athletic aesthetic, to be exact, the promotion of a gender fluidity: equal-opportunities in sex-exploitation, i.e. the feminization of the male athlete, the masculinization of the female athlete, and the gradual emergence of the genderless athlete.

Key-words: *athletic aesthetics, female athlete as icon, commercialized athletes, gender discrimination, objectification of the body, gender fluidity, genderless athletes, gender equality in 'sex-exploitation'.*

αισθητική² (Heywood & Dworkin, 2003), δηλαδή ένα καινούργιο γυναικείο πρότυπο και ιδεώδες που σκιαγραφείται από τη μικρή δύναμη, την έντονη έμφαση στο δυνατό και γυμνασμένο κορμί σε συνδυασμό με το sex appeal. Παρουσιάζεται μία

¹ Όσον αφορά το γυναικείο αρχέτυπο-πρότυπο, βλέπε Heywood & Dworkin, 2003; Karbo, 1995; Reece & Karbo (1997) και αμερικανικού περιοδικού Outside Magazine, κύριο θέμα “Ubergirl Cometh”, που δηλώνει ότι «ανακηρύσσει», μεταξύ άλλων, «ένα καινούργιο γυναικείο αρχέτυπο», ένα νέο γυναικείο πρότυπο, υπογραμμίζοντας ότι «η εποχή της Gabrielle Reece έφτασε... είναι μεγάλη, δυνατή... και αναπροσδιορίζει την εικόνα της αθλήτριας, εμπνέοντος μία νέα γενιά κοριτσιών να πάρουν τον έλεγχο του κορμιού τους και να είναι υπερηφανες για τη μικρή τους δύναμη...» (Karbo, 1995). Όσον αφορά την καινούργια αθλητική αισθητική, που προβλήθηκε από τα MME το 1996, βλέπε, “Holly Brubach, the Athletic Esthetic”, New York Time Magazine, June 23, 1996, 48-51; Reece & Karbo (1997) και Heywood & Dworkin 2003.

² Στα MME, την εποχή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1996, η Holly Brubach εκπροσωπούσε την

νέα εικόνα της αθλήτριας και της αθλούμενης γυναίκας: Η αθλήτρια της καινούργιας χιλιετρού δασ περιέπει και προβάλλει δυναμισμό, αποφασιστικότητα, χειραφέτηση και «θηλυκότητα». Η εικόνα της ιδανικής γυναίκας του 21^{ου} αιώνα αποτελείται κυρίαρχα από τη μικρή δύναμη σε συσχετισμό με το στερεότυπο ερωτικό-προκλητικό στοιχείο (Heywood & Dworkin, 2003; Penney, 2002; Hargreaves, 2000; Duncan & Messner, 2000; Fisk, 1996; Hall, 1996; Clark & Humberston, 1997; Birrel & Cole, 1994; Duncan, Messner, Williams, & Jensen, 1994; Guttman 1991).

Αναδεικνύεται μία μαξική καταναλωτική έλξη για την αθλήτρια η οποία προβάλλεται στα MME ως ένα κοινωνικό είδωλο, ένα είδωλο-ίνδαλμα της αμερικανικής κουλτούρας (Heywood & Dworkin, 2003). Προωθείται «το κίνημα του αθλητικού γυναικείου σώματος»³ που παρουσιάζεται έντονα και συστηματικά στις τηλεοπτικές εκπομπές μεγάλης ακροαματικότητας, σε δεσπόζουσες εμπορικές κινηματογραφικές ταινίες και σε περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας (Duncan & Messner, 2000; Heywood & Dworkin, 2003). Παρατηρείται ότι τα MME στηρίζουν ένα συγκεκριμένο είδος θηλυκότητας, που έχει επεκταθεί συμπεριλαμβάνοντας ένα πιο μυώδες γυναικείο σώμα, μία πιο δυναμική και «χειραφετημένη» γυναίκα, πάντοτε όμως με προτίμηση στη μακριά κόμη, στα μακριά βαθμένα νύχια, ή άλλα χαρακτηριστικά που θεωρούνται θηλυκά, ετερόφυλα ή «φυσιολογικά»⁴.

Η μοντελοποίηση της αθλήτριας σαφώς αποτελεί κάτι καινούργιο. Στο παρελθόν σπάνια εμφανίζονταν αθλήτριες σε εξώφυλλα περιοδικών ευρείας κυκλοφορίας και ακόμα πιο σπάνια σε αθλητικά περιοδικά ή στον αθλητικό τύπο. Σήμερα προβάλλονται οι εμπορευματοποιημένες-μοντελοποιημένες ηρωίδες του αθλητισμού που αναπαράγονταν στο στερεότυπο ορισμό περί «θηλυκότητας», όπως η Lisa Leslie, η Flo-Jo και η Marion Jones. Για πρώτη φορά, τον Ιανουάριο του 2001, εμφανίζεται αθλήτρια στο εξώφυλλο του αμερικανικού περιοδικού VOGUE. Πώς προβάλλεται; Η Marion Jones προβάλλεται ως «η καινούργια Αμερικανίδα ηρωίδα» και απεικονίζεται ως «δυνατή και σέξι» –με στενό κόκκινο και αποκαλυπτικό ένδυμα (Heywood & Dworkin, 2003). Μοντελοποιημένες αθλήτριες εμφανίζονται συστηματικά ως προμηθευτές προϊόντων σε μεγάλα περιοδικά όπως το Jump, Teen People, και Life. Δεν προβάλλονται με την αθλητική τους ιδιότητα, αλλά απεικονίζονται ως «θεέξ», σούπερ-θηλυκές, σούπερ-σταρ, ως ερωτικά σύμβολα ή ως μοντέρνες γυναίκες που ακολουθούν τις τάσεις της μόδας, και τα «φυσιολογικά» κοινωνικά στερεότυπα περί φύλου. (Heywood & Dworkin, 2003; Penney, 2002; Hargreaves, 2000; Hall, 1996; Clark & Humberston, 1997; Birrel & Cole, 1994; Guttman 1991). Ένας κώδικας θηλυκοποίησης επισημαίνεται επανειλημμένα για να ουδετεροποιήσει το αποτέλεσμα της υπερβατικής τους αθλη-

αποκαλούμενη «καινούργια αθλητική αισθητική», (Heywood & Dworkin, 2003).

³ Βλέπε, “The Movement of the Athletic Female Body”, στην έρευνα των Duncan & Messner M. (2000). Όσον αφορά το θέμα των «πολλαπλών νοημάτων και ταυτότητων» στα κείμενα και στις απεικονίσεις των MME, βλέπε Fisk (1996).

⁴ Οι αθλήτριες Martina και Billie Jean δηλώνουν ότι έχασαν την προβολή τους στα MME και τη χορηγία τους, όταν αποκαλύφθηκε η ομοφυλοφυλία τους (βλέπε Reece, G. & Karbo, K. 1997).

τικής πράξης και της αθλητικής ιδιότητας.

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τις αθλήτριες που υπερβαίνουν αυτά τα έμφυλα στερεότυπα⁵ της «θηλυκότητας», ή εκείνες που αρνούνται να μοντελοποιηθούν ή να εμπορευματοποιηθούν ως καλλονές, τους αφαιρείται η σεξουαλικότητά τους. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση των περιορισμένων σε αριθμό καταξιωμένων αθλητριών που συμμετείχαν σε αθλήματα που θεωρούνται επιθετικά και παραδοσιακά ανδρικά και δεν είχαν τις «φυσικές προϋποθέσεις» να γίνουν καλλονές σούπερ-σταρ ή αντιστάθηκαν σε αυτήν την εμπορική εκμετάλλευση και μοντελοποίηση του αθλητικού ρόλου και της αθλητικής τους ιδιότητας, αυτές προβλήθηκαν στα MME ως «αθλήτριες που ανδροφέρουν, τερατώδεις ή ως αφύσικες αθλήτριες» (Hargreaves, 2000:2). Συνεπώς, η αθλήτρια προβάλλεται από τα MME με δύο άκρα ή δύο σταθμά –είτε ως ανδρόγυνη, έχοντας χάσει τη θηλυκότητά της, είτε, αντιθέτως και πιο συχνά και συστηματικά, ως «σούπερ-θηλυκή». (Hargreaves, 2000:4).

Η προβολή του γυναικείου αθλητισμού στα MME

Παρατηρείται μία μικρή αύξηση στην κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού και στην προβολή της αθλήτριας ως αθλήτριας και όχι ως αθλήτριας τύπου μοντέλο-καλλονή, αλλά αυτή περιορίζεται και κατευθύνεται προς τα μικρότερα περιθωριακά καλωδιακά κανάλια χαμηλής ακροαματικότητας των ΗΠΑ, σε ορισμένες ιστοσε-

λίδες και σε εξειδικευμένα επιστημονικά περιοδικά (Duncan & Messner, 2000; Fisk 1996; Duncan, Messner, Williams, Jensen, 1994).

Ο γυναικείος αθλητισμός προβάλλεται ελάχιστα στα αμερικάνικα MME, γεγονός που παρατηρείται έντονα στην έρευνα των Duncan & Messner (2000), όπου αναδεικνύεται ότι η τηλεοπτική κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού, κατά τη διάρκεια δέκα ετών (1989-1999) υπήρξε μηδαμινή σε σύγκριση με εκείνη του ανδρικού αθλητισμού. Εντοπίζεται μεγάλη ποσοτική και ποιοτική έλλειψη στην κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού, καθώς επίσης και στην απεικόνιση-προβολή των αθλητριών ως αθλητριών, σε τρία μεγάλα αμερικάνικα τηλεοπτικά δίκτυα του Λος Άντζελες, συμπεριλαμβανομένων και των τηλεοπτικών θυγατρικών (affiliates) αυτών των δικτύων.

Εκτός από τη χαμηλή τηλεοπτική κάλυψη, οι γυναικείοι αγώνες που προβλήθηκαν παρουσιάζονταν από τους εκφωνητές ως ψευδό-σπορ ή ψευδό-αθλήματα καθώς και με τη χρήση σεξουαλικών ανέκδοτων και υπονοούμενων. Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι οι εκφωνητές προσφωνούσαν τις αθλήτριες ως «τα κορίτσια» ή με το μικρό τους όνομα, ενώ στην περίπτωση των αθλητών έλεγαν «οι άνδρες» και χρησιμοποιούσαν είτε το επίθετο των ανδρών, είτε ολόκληρο το ονοματεπώνυμό τους, ή «ο κύριος τάδε».

Οι Duncan και Messner (2000) στα αποτελέσματά τους αναφέρουν ότι η τηλεοπτική κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού είναι πολύ κατώτερη σε ποιότητα

⁵ Gender stereotypes: Για τον προοδιορισμό των όρων κοινωνικό φύλο ή έμφυλο (gender), βιολογικό φύλο (sex), έμφυλο υποκείμενο (gender subject), άφυλο (genderless), femininities (θηλυκότητες) και masculinities (αρσενικότητες/ανδρισμός), βλέπε Καμπερίδου 2004; Kimmel 2004; Tooley 2003; Μαλούτα 2002.

και σε ποσότητα από ό,τι εκείνη του ανδρικού αθλητισμού. Σημειώνουν επίσης πως ο ποσοστιαίος χρόνος που δόθηκε στον γυναικείο αθλητισμό το 1999 –στα τρία μεγάλα τηλεοπτικά δίκτυα του Λος Αντζελες, χωρίς να συμπεριλάβουμε τις θυγατρικές αυτών των δικτύων– ήταν μόνον 8,7%. Ένα αξιοπεριεργά όμοιο ποσοστό παρατηρείται το 1989 και το 1993, παρόλο που μεγάλες αλλαγές είχαν πραγματοποιηθεί στον επαγγελματικό γυναικείο αθλητισμό τις δύο αιτές περιόδους. Το 1989 και το 1993 η προβολή του γυναικείου αθλητισμού καταγράφεται στο ποσοστό του 5% και του 5,1%, αντίστοιχα (Duncan & Messner, 2000). Επιπρόσθετα, οι θυγατρικοί σταθμοί αυτών των δικτύων αφιέρωσαν μόνο 8,2% στη γενική κάλυψη και προβολή του γυναικείου αθλητισμού και των αθλητριών, και μόνο 2,2% στις αθλητικές εκπομπές τους!

Σύμφωνα με νεότερη έρευνα των Duncan και Messner⁶, τα τελευταία πέντε χρόνια, παρατηρείται πτώση/μείωση στην τηλεοπτική κάλυψη του γυναικείου αθλητισμού. Αναδεικνύεται ότι το ποσοστό των θεμάτων και του τηλεοπτικού χρόνου, που αφιερώνονται στον γυναικείο αθλητισμό στα προγράμματα των τοπικών ειδήσεων σήμερα είναι όσο χαμηλά ήταν πριν από 15 χρόνια,⁷ σύμφωνα με δελτίο τύπου

του A.A.F., με ημερομηνία 20 Ιουλίου 2005. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει αυτή η πρόσφατη έρευνα που ανέθεσε το AAF (Amateur Athletic Foundation of Los Angeles), στους Duncan και Messner, τα αποτελέσματα της οποίας αναδεικνύουν, μεταξύ άλλων, ότι η τηλεοπτική κάλυψη του ανδρικού αθλητισμού, το 2004, έφτασε το ποσοστό του 91,4% ενώ του γυναικείου ήταν μόνο 6,3%, μία ανησυχητική ποσοστιαία πτώση σε σύγκριση με το 1999 που ήταν 8,7%.

Η Πρόεδρος του AAF, η Anita L. DeFrantz, σχολιάζοντας τα συμπεράσματα της έρευνας, παρατηρεί ότι «ο συνεχής περιορισμός των γυναικείων θεμάτων λαμβάνει χώρα, παρόλη τη σημαντική αύξηση στη συμμετοχή κοριτσιών και γυναικών στον αθλητισμό που παρατηρείται σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο –μία εξέλιξη που απλά αγνοείται στις αθλητικές τηλεοπτικές ειδήσεις. Η σκόπιμη παράλειψη του γυναικείου αθλητισμού αποτελεί μία παραίτηση από τη δημιουργοαφική δεοντολογία/ευθύνη και έχει ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση του γυναικείου αθλητισμού και την παρεμπόδιση της περαιτέρω ανάπτυξής του. Αυτή η αδικία είναι αθέμιτη. Μπορεί να αλλάξει και πρέπει να αλλάξει.»⁸

⁶ Margaret Carlisle Duncan, Ph.D., του Πανεπιστημίου Wisconsin στο Milwaukee, και Michael A. Messner, Ph.D., του Πανεπιστημίου της Νότιας Καλιφόρνιας.

⁷ Amateur Athletic Foundation of Los Angeles, CA (Ίδρυμα Ερασιτεχνικού Αθλητισμού του Λος Αντζελες). Βλέπε έρευνα των Duncan και Messner: “Gender in Televised Sports: News and Highlights Shows, 1989–2004” στην ιστοσελίδα του AAF- <http://www.aafla.org/9arr/ResearchReports/tv2004.pdf>.

⁸ Βλέπε δελτίο τύπου, 20 Ιουλίου 2005, στην ιστοσελίδα του AAF- <http://www.aafla.org/9arr/ResearchReports/tv2004.pdf>.

Οι Duncan και Messner εξετάζουν, μεταξύ άλλων, τρεις κύκλους (συνολικά έξι εβδομάδων) τηλεοπτικών αθλητικών ειδήσεων σε τρία θυγατρικά δίκτυα του Λος Αντζελες (KNBC, KCBS, και KABC). Ενδεικτικά, τά κύρια συμπεράσματα τις έρευνας αναδεικνύουν ότι η τηλεοπτική κάλυψη του ανδρικού αθλητισμού έφτασε το 91,4%, ενώ του γυναικείου μόνο 6,3%.

Το 'Έτος της Γυναικας στους Ολυμπιακούς Αγώνες

Το 1996, όχι πριν ούτε μετά, η σχεδόν μέχρι τότε αόρατη αθλήτρια στα αμερικάνικα MME εμφανίζεται αισθητά και δυναμικά στον ρόλο της αθλήτριας, στον αθλητικό τύπο και στις αθλητικές τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές. Εμφανίζεται έντονα και στην αμερικάνικη εμπορική κουλτούρα, πουλώντας οτιδήποτε, από αθλητικά παπούτσια μέχρι τσίχλες και σερβιέτες, προβάλλοντας, όμως τη γυναικεία δύναμη και αυτοπεποίθηση, αντί για τη θηλυκότητά της. Σε ένα κόσμο όπου οι αθλήτριες δεν προβάλλονται από τα MME ιστότιμα με τους αθλητές, το 1996, τα εξώφυλλα ευρείας κυκλοφορίας περιοδικών όπως το Newsweek και το New York Times Magazine παρουσιάζουν αθλήτριες, γυναικείες Ολυμπιονίκες, γυναικείες ομάδες και τον γυναικείο αθλητισμό γενικότερα (Heyood & Dworkin, 2003:27).

Για πρώτη φορά τα αμερικάνικα MME προβάλλουν συστηματικά και χωρίς έμφυλες διακρίσεις την υψηλή αθλητική επίδοση και τα επιτεύγματα των αθλήτριών. Η απεικόνιση και προβολή των γυναικών στον αθλητικό τους ρόλο υπήρξε αντίστοιχη, ισάξια και ισότιμη με εκείνη των ανδρών. Για πρώτη φορά τα MME δεν προβαίνουν σε κοινωνικές διακρίσεις και κοινωνικά στερεότυπα. Για πρώτη φορά δίνεται ιδιαίτερη και έντονη προσοχή στο γεγονός ότι 27 χώρες δεν έστειλαν αθλήτριες στους Ολυμπιακούς Αγώνες εξαιτίας του ισλαμικού κώδικα⁹ που αφο-

ρά την επιβαλλόμενη ενδυμασία της Μουσουλμάνας. Παρουσιάζονται αθλήτριες στο εξώφυλλο του Sports Illustrated –συγκεκριμένα πέντε Αφρικανο-Αμερικανίδες της γυναικείας καλαθοσφαίρισης και η προπονήτριά τους Tara Van Derveer. Την ίδια περίοδο το Sports Illustrated εμφανίζει σε μία σελίδα την Kim Batten, αθλήτρια που συμμετείχε στο αγώνισμα μετ' εμποδίων και στην επόμενη σελίδα τον Michael Johnson. Δεν γίνεται καμία διάκριση μεταξύ αθλητών και αθλήτριών (Heyood & Dworkin, 2003:27-28).

Αναμφισβήτητα υπήρχε όχι μόνο μεγαλύτερη προβολή, αλλά και μεγαλύτερη ευαίσθητοποίηση των MME σχετικά με τη στερεότυπη κάλυψη των αθλήτριών και του γυναικείου αθλητισμού (Heyood & Dworkin, 2003:26). Οι εκφωνητές προσφωνούσαν τις αθλήτριες, όπως και τους αθλητές, με τα επίθετά τους ή με τα ονοματεπώνυμά τους και όχι ως «τα κορίτσια», χωρίς σεξουαλικά υπονοούμενα, διασφαλίζοντας την αθλητική τους ιδιότητα και υπογραμμίζοντας τις αθλητικές τους επιδόσεις. Σε αντίθεση με τους προηγούμενους Ολυμπιακούς Αγώνες, στους αγώνες της Ατλάντα, η αθλήτρια προβαλλόταν στον πραγματικό της ρόλο.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι για πρώτη φορά τα MME πρόβαλλαν την επίδοση και τα επιτεύγματα των αθλήτριών, αντί για τη θηλυκότητά τους, πρέπει να επισημάνουμε ότι μόνο το 36% των αθλητών στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1996 ήταν γυναικες (30% το 1992), ενώ 64% ήταν άνδρες! Από τα 271 αγωνίσματα, τα 165 ήταν αποκλειστικά για άνδρες και

Το 42,4% των αθλητικών ειδήσεων αφορούσε τη γυναικεία αντισφαίριση και παρατηρήθηκε, επίσης, το 2004, μικρότερη συχνότητα σεξουαλικών κοινοτοπιών και υπονομένων σε σύγκριση με προηγούμενα χρόνια, κ.ά.

⁹ Βλέπε: The Koran, 64, 248, 299, Penguin Classics, 1997.

μόνο 11 ήταν μικτά. Παρατηρούμε, επίσης, ότι αυτή η μειωμένη πρόσβαση των γυναικών στον ολυμπιακό αθλητισμό, σε σύγκριση με εκείνη των ανδρών συνεχίζεται και πέραν της αγωνιστικής δράσης, και σε άλλες ανδροκρατούμενες κοινωνικές περιοχές. Για παράδειγμα, το 1996, στα 105 μέλη της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (ΔΟΕ) υπήρχαν μόνο επτά (7) γυναίκες (Heywood & Dworkin, 2003:25).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι και στη χώρα μας, πρόσβαση δεν σημαίνει στα πλαίσια του Ολυμπιακού Αθλητισμού, αλλά και σε πολλές άλλες κοινωνικές περιοχές, οπωσδήποτε και ευκαιρία αναρρίχησης στη θεσμική ιεραρχία. Αντιμετωπίζουμε και εμείς έλλειμμα ισονομίας στο επίπεδο αυτό. Παρατηρούμε ότι η διχοτόμηση του φύλου στον αθλητισμό συνεχίζεται και πέραν της αγωνιστικής δράσης και αντανακλάται ως πρόβλημα ισονομίας στους ολυμπιακούς θεσμούς. Για παράδειγμα, η εικόνα της ΔΟΕ ως εξουσιαστικής αρχής, ως φιρέα λήψης και υλοποίησης αποφάσεων παραμένει κυρίαρχα ανδρική (Καμπερίδου & Πατσαντάρας, 2005; Καμπερίδου, 2004; Χαραχούσου, 2003).

Η μοντελοποίηση των αθλητών: μια καινούργια αισθητική του σώματος¹⁰

Ίσες ευκαιρίες στη «σεξουαλική εκμετάλλευση»¹¹

Το 1996 οι φωτογράφοι και φωτορεπόρτερ, ίσως για πρώτη φορά, χρησιμοποίησαν το ίδιο είδος και την ίδια ποιότητα λήψεων, απεικόνισης, τεχνικών φωτισμού, προβολής και παρουσίασης για τις

αθλήτριες, όπως και εκείνες που χρησιμοποιούνταν για τους αθλητές. Ενδεικτικά, στο παρελθόν φωτογράφιζαν και πρόσβαλλαν σκηνές δράσης, δύναμης και εξαιρετικής υψηλής αθλητικής επίδοσης για τους άνδρες, ενώ για τις γυναίκες απεικόνιζαν σεξουαλικά προκλητικές εικόνες ή παθητικές σκηνές, ουδετεροποιώντας το αποτέλεσμα τις υπερβατικής τους πράξης.

Για πρώτη φορά, το 1996, το καλλιτεχνικό γυμνό προβάλλεται ως μορφή τέχνης εξίσου και για τα δύο φύλα και επισημαίνεται, ότι «δεν υπήρχαν πια οι macho άνδρες και οι πόρνοι προγκίπισσες» (Heywood & Dworkin, 2003:27). Πρόσβαλλαν γυμνά του αρσιβαρίστα Mark Henry, του δρομέα ταχύτητας Michael Johnson, του αθλητή μήκους και δρομέα ταχύτητας Carl Lewis, του Joe McNally, κ.ά. Ενδεικτικά, τον Ιούλιο του 1996 το Life Magazine εμφανίζει καλλιτεχνικά γυμνά αθλητριών και αθλητών που περιγράφονται ως έργα τέχνης που αναδεικνύουν τον αθλητισμό και την καλλιτεχνική φιγούρα, το ερωτικό κάλλος και τον ερωτισμό που εκπέμπει το ανθρώπινο κορμό.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να θέσουμε το ερώτημα περί ίσων ευκαιριών στην εμπορική εκμετάλλευση και αντικειμενικοποίηση του σώματος. Να αναρωτηθούμε εάν, από το 1996 έως σήμερα, παρατηρούμε ίσες ευκαιρίες στη μοντελοποίηση και σεξουαλική-εμπορική εκμετάλλευση του σώματος. Για παράδειγμα, μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα, το 1998, εμφανίζονται μαζί και γυμνοί, σε μία διαφήμιση της NIKE, ο Michael Johnson και η Gabrielle Reece,

¹⁰ A new body aesthetic (Heywood & Dworkin, 2003: 28).

¹¹ Equal Opportunity Sexploitation (Heywood & Dworkin, 2003: 27).

ως μία ανακήρυξη περί «ίσων ευκαιριών στην έκθεση του σώματος».¹² Επιπρόσθετα, παρατηρείται και μία προβολή των άφυλων αθλητών-αθλητριών, που έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας καινούργιας αθλητικής αισθητικής. Εν ολίγοις, οι κωδικοί περί φύλων αναμιγνύονται: «Εδώ οι αλληλένδετες χορδές της κουλτούρας της εμπορευματοποίησης του αθλητισμού και μία μεγαλύτερη θευτότητα στις δεσπόζουσες αντιλήψεις περί έμφυλων ρόλων (gender roles) συνδυάζονται με μία νέα σωματική αισθητική για να δημιουργήσει και να παράγει ένα καινούργιο υβρίδιο (ένα άφυλο υποκείμενο), μία αθλητική εικόνα που προκαλεί ή καταρρίπτει παλιούς κωδικούς και κοινωνικά στερεότυπα, όπως δραστήριο αρσενικό/παθητικό θηλυκό, λευκό μυαλό/μαύρο κορδιά, αρσενικό υποκείμενο/θηλυκό αντικείμενο και ετεροφυλλία/ετεροφυλοφιλία. Αυτά τα ανθρώπινα κοριμά που προβλήθηκαν στα ΜΜΕ ανήκουν στον εαυτό τους, αλλά συγχρόνως προβάλλονταν για την ευχαρίστηση όλων ανεξαρτήτως φύλου. Υπήρχε μία άφυλη θευτότητα, που προκαλούσε και έλκει τα βλέμματα όλων, και όχι μόνο εκείνα των λευκών αρσενικών» (Heywood & Dworkin, 2003: 26-27).

Για παράδειγμα, όσον αφορά την ανάμειξη των έμφυλων κωδικών, το 1999 η NIKE «αναμιγνύοντας τα φύλα: αρσενικό-θηλυκός/η αθλητής/τρια»¹³ εμφανίζει τον άφυλο αθλητή/τρια· έναν αθλητή

που μοιάζει με γυναίκα και με άνδρα συγχρόνως. Το 2001, διαφήμιση της NIKE, «καταρρίπτοντας τα έμφυλα σύνορα, έχοντας το καλύτερο και από τους δύο κόσμους»,¹⁴ προβάλλει την αθλήτρια Mary Pierce ως μία ανδρογυναίκα, ως ένα αρσενικο-θήλυκο. Τον Φεβρουάριο του 2002 το *Sports Illustrated for Women*, σε μία διαφήμιση για το γάλα, παρουσιάζει τη Marion Jones ως ένα άφυλο υποκείμενο, σε μία εικόνα απροσδιορίστου φύλου, και τίθεται το ερώτημα: «Ωραία; Ωραίος; Και τα δύο; Η Marion Jones και το νέο ιδεώδες περί φύλου και κάλλους».¹⁵

Έμφυλη ισότητα στην εμπορευματοποίηση του σώματος

Οι έμφυλοι κωδικοί αλλάζουν και σαν επακόλουθο οι ερμηνευτικές μας ικανότητες πρέπει να εξελιχθούν και να συμβαδίζουν με τη νέα κοινωνική πραγματικότητα. Αργά αλλά σταδιακά καταρρίπτονται οι αναλύσεις και θεωρήσεις ότι μόνο το γυναικείο σώμα αντικειμενικοποιείται. Σήμερα, δεν μοντελοποιείται μόνο η γυναίκα. Επίσης, δεν παρατηρείται μόνο η «αρσενικοποίηση» της γυναίκας ή της αθλήτριας, αλλά και η «θηλυκοποίηση» του ανδρικού σώματος που εμφανίζεται σε διαφημίσεις στα ΜΜΕ, οι οποίες προβιβάλλουν –αργά αλλά σταδιακά– ένα μοντέλο απροσδιορίστου φύλου, ένα άφυλο μοντέλο, ή ένα άφυλο αθλητή. Διανύουμε μία εποχή που οι απόψεις πε-

¹² Βλέπε “Equal opportunity bodily Exposure? Michael Johnson and Gabrielle Reece for Nike”, Condé Nast Sports and Fitness for Women, March 1998, (Heywood & Dworkin, 2003: 81).

¹³ Βλέπε: “Messing with Sex: Masculine-feminine athlete for Nike”, Condé Nast Women’s Sports and Fitness, September-October 1999 (Heywood & Dworkin, 2003: 83).

¹⁴ Βλέπε, “Best of both worlds: boundaries in gender codes come down”. Mary Pierce in Nike ad. Jane, March 2001 (Heywood & Dworkin, 2003: 79).

¹⁵ “Beautiful? Handsome? Both? Marion Jones and new gender and beauty ideals” στο Sports Illustrated for Women, February 2002 (Heywood & Dworkin, 2003: 22).

ρι βιολογικού φύλου (sex), περί κοινωνικού φύλου (gender), περί έμφυλου υποκειμένου (gender subject) μεταβάλλονται και εξελίσσονται.

Σύντομα, οι θεωρήσεις περί της σεξουαλικής αντικειμενικοποίησης της γυναικας θα ακούγονται αναχρονιστικές. Η κραυγαλέα εμπορευματοποίηση του ανδρικού σώματος έχει αποσταθεροποίηση την πολικότητα που σχημάτιζε τον αρρογνιαίο λίθο των παλαιότερων φεμινιστικών θεωριών της αντικειμενικοποίησης (Bryson, 2005; McNay, 2000). Έρευνες υπογραμμίζουν ότι και οι άνδρες αποτελούν θύματα αυτής της εμπορευματοποίησης και αντιμετωπίζουν και εκείνοι τα συμπτώματα ή τα επακόλουθα αυτής της αντικειμενικοποίησης του σώματος. Για παράδειγμα, τρεις ερευνητές της ιατρικής σχολής του πανεπιστημίου Harvard, οι Pope, Phillips, και Olivardia, πρόσφατα εισήγαγαν και καθιέρωσαν τον όρο «το σύνδρομο του Άδωνη» (the Adonis complex) για να περιγράψουν τη σωματική εμμονή αγοριών και ανδρών για άσκηση, πολυφαγία και δυσαρέσκεια με τη σωματική έμφράνση, κάτι που παλαιότερα χαρακτήριζε μόνο τις γυναίκες. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν ότι το 50% των ανδρών που εξετάστηκαν δεν ήταν ικανοποιημένοι με τη σωματική τους έμφράνση. Σύμφωνα με τους ερευνητές, το σύνδρομο του Άδωνη ορίζει τη μυστική κρίση των αρσενικών με το σώμα τους, κρίση που προέρχεται από τα ισχυρά και εξωπραγματικά μηνύματα των MME που τονίζουν και προβάλλουν ένα ακόμα πιο μυϊκό ανδρικό σώμα, ένα ακόμα πιο

δυνατό κορμί, και ένα ακατόρθωτο-άφταστο αρσενικό σωματικό ιδεώδες¹⁶.

Συμπεράσματα: Το ανθρώπινο εμπόριο του καταναλωτισμού, της ψυχαγωγίας και του θεάματος

Η παγκοσμιοποιημένη εμπορευματοποίηση του αθλητισμού, η αθλητική βιομηχανία, η καταναλωτική κοιλούρα και οι στόχοι για μεγαλύτερη ακροαματικότητα συνέβαλαν και συμβάλλουν στη σημερινή ορατότητα της αθλήτριας στις ΗΠΑ –χωρίς να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι υπήρχαν και άλλοι παράγοντες και άλλες μεταβλητές που συνέβαλαν σ' αυτό.¹⁷ Οι «ήρωες» και «ηρωίδες» του αθλητισμού κατασκευάζονται σύμφωνα με τις προσταγές, τις ανάγκες και τα μοντέλα της αθλητικής βιομηχανίας. Κατασκευάζονται με τις ίδιες ιδεολογίες του επιθετικού ανταγωνισμού και της εμπορικής εκμετάλλευσης. Σαφώς αναγνωρίζουμε ότι ιστορικοί αγώνες, δομικές αλλαγές καθώς και αλλαγές στις αντιλήψεις περί έμφυλων ρόλων συνέβαλλαν στην πρόσβαση των γυναικών σε πολλές ανδροκρατούμενες κοινωνικές περιοχές, όπως είναι ο αθλητισμός (Καμπερίδου & Πατσαντάρας, 2005; Χαραχούσου 2003). Η αθλήτρια παραγέται αργά αλλά σταδιακά εδώ και έναν αιώνα. Είναι κοινωνικά κατασκευασμένη από τις αξίες, τις έννοιες, τα νοήματα, τον διάλογο και τις κοινωνικο-ιστορικές συγκυρώσεις που αλλάζουν, μεταβάλλονται και μετασχηματίζονται κατά τη διάρκεια των χρόνων. Αναγνωρίζουμε ότι ο αυξανόμενος και μεγάλος αριθμός γυναικών που συμμετέχει

¹⁶ Βλέπε Heywood & Dworkin, 2003: 103.

¹⁷ Όπως οι ιστορικοί αγώνες του γυναικείου κινήματος και άλλων πολιτικών κινημάτων. Για περισσότερες λεπτομέρειες όσον αφορά την ιστορία και τις κατακτήσεις του φεμινιστικού κινήματος βλέπε: Bryson 2005; Χαραχούσου 2003, Hall 1996; Μαλούτα 2002, Σακορράφου 1990.

στον οργανωμένο αθλητισμό σήμερα, αποτελεί κάτι καινούργιο, σε σύγκριση με το παρελθόν, αλλά υπογραμμίζουμε ότι περιορίζεται ακόμα στις πιο προνομιούχες κοινωνικές ομάδες του γυναικείου πληθυσμού.

Το αυξανόμενο ποσοστό των γυναικών που συμμετέχει στον οργανωμένο αθλητισμό, σύμφωνα με τους αθλητικούς κοινωνιολόγους Heywood και Dworkin (2003) σαφώς αποτελεί κάτι καινούργιο για τα αμερικανικά δεδομένα ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη ότι στο παρελθόν οι αθλήτριες αποτελούσαν «αξιοπεριεργαόντα, τέρατα και εξαιρέσεις στον κοινωνικό κανόνα» (Guttmann, 1991). Σήμερα στις ΗΠΑ, όπως επισημαίνουν στην έρευνά τους οι Heywood & Dworkin (2003) «η αθλήτρια αποτελεί θεσμό», ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη ότι το ένα τρίτο των εγγεγραμμένων φοιτητριών σε πανεπιστήμια των Η.Π.Α. συμμετέχουν στον αγωνιστικό αθλητισμό και, αν συμπεριληφθεί και ο αθλητισμός αναψυχής, το ποσοστό αυξάνεται ραγδαία. Βέβαια σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε ότι το ποσοστό αυτό των φοιτητριών που συμμετέχει στον οργανωμένο αθλητισμό και στην αθλητική εμπορική κατανάλωση προέρχεται κυρίως από τη μεσαία-τάξη των λευκών γυναικών των ΗΠΑ, δηλαδή από εκείνες που έχουν μεγαλύτερη οικονομική και αγοραστική κινητικότητα και πρόσβαση σε κοινωνικούς θεσμούς και προνόμια, στον αθλητισμό, στην παιδεία, στα

ιδιωτικά πανεπιστήμια, στην υγεία, στην εργασία,¹⁸ κ.ά.

Η αθλήτρια, όπως και ο αθλητής, παράγεται ως ένα προϊόν της πολιτικής και των πολιτισμικών μεταβολών: της ανάπτυξης και της αύξησης του καταναλωτισμού, της επέκτασης της βιομηχανίας της ψυχαγωγίας και του θεάματος, καθώς και της τεχνολογικής παγκοσμιοποίησης και τεχνολογικής επανάστασης της κοινωνίας της πληροφορίας. (Kamberidou & Patsantaras, 2004). Η αθλήτρια, όπως και ο αθλητής, παράγεται από μία κουλτούρα σημαδεμένη από την πρόσδοτο, τις αλλαγές, τις μεταβολές και τις μεταρρυθμίσεις –όσον αφορά στα έμφυλα θέματα– δηλαδή τις πολιτικές φύλου, πέραν του βιολογικού φύλου (Kimmel, 2004; Καμπερίδου, 2004; Tooley, 2003; Μαλούτα, 2002; Hodgson, 2001; McNay, 2000, Fisk, 1996).

Το έμφυλο ή το κοινωνικό φύλο αποτελεί μια από τις κεντρικές οργανωτικές αρχές στις σύγχρονες κοινωνίες δυτικού τύπου. Η έννοια του έμφυλου (gender), αγγλοσαξονικής προέλευσης, παραπέμπει στο κοινωνικό υποκείμενο. Στα πλαίσια αυτής της θεώρησης καθίσταται κατά κάποιο τρόπο ανενεργό ως κοινωνική κατηγορία ένα σημαντικότατο χαρακτηριστικό, το βιολογικό φύλο. Σήμερα είναι ερευνητικά τεκμηριωμένο ότι το «ανήκειν σε ένα φύλο» είναι αποτέλεσμα πολλών –πέραν της βιολογικής διαφοράς– και πολύπλοκων κοινωνικών διεργασιών.

¹⁸ Συγκεκριμένα, βλέπε: Fusfeld, Daniel R. (1973), “White Racism” p 60-71, “Policy Strategy for Workable Solutions” p 57-60, “The Segregated Market” p 97-99, και “The Human Capital Approach” p 61-61. Επίσης, βλέπε Shiller, Bradley (1976), “Discrimination in Education”, p 130-149, και “Discrimination in the Labor Market”, p 149-165. Όσον αφορά το θέμα του «Λευκού Ρατσισμού» βλέπε Fusfeld, 1973: σελ. 60-71. Σχετικά με τις πολιτικές, κρατικές και δημόσιες ρυθμίσεις και νομοθεσίες καθώς, επίσης και το Title IX”, (που αφορά συγκεκριμένα τον χώρο του αθλητισμού) βλέπε Boutilier M., Lucinda F., SanGiovanni 1994: 97-111.

Συνεπώς, δεν αρκεί να εξετάζουμε αποκλειστικά ή μεμονωμένα τον παράγοντα του βιολογικού φύλου, επειδή το έμφυλο υποκείμενο –η γυναικά και ο ἀνδρας– υπάγεται και σε άλλες μεταβλητές, όπως είναι η κοινωνικο-οικονομική τάξη, η εθνικότητα, η θρησκεία, το χρώμα του δέρματος, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, οι σωματικές αναπτηρίες, οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες– παραγόντες που

επηρεάζουν την πρόσβαση της πλειονότητας των γυναικών και ανδρών στον αθλητισμό. Αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν το κοινωνικό καθεστώς των αθλητριών, την προβολή τους στα MME, την ισόνομη συμμετοχή και αναγνώριση, την πρόσβαση και εκπροσώπηση στη θεσμική ιεραρχία αθλητικών οργανισμών, ομοσπονδιών και θεσμών (Καμπερίδου, 2005; Χαραχούσου, 2003; Fisk, 1996).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Boutilier M., Lucinda F., SanGiovanni (1994). Politics, Public Policy and Title IX. *Women, Sport and Culture, Human Kinetics*, 97-111.
- Birrel, S. & Cole, L. C. (1994). *Women, Sport, and Culture*. Human Kinetics, USA.
- Bryson, V. (2005). *Φεμινιστική πολιτική θεωρία. Μελέτες για το φύλο*. Μεταίχμιο, Επιστήμες, Αθήνα.
- Clarke, G. & Humberston, B. (1997). *Researching Women and Sport*. Macmillan Press Ltd.
- Duncan M.C. & Messner M. (2000). *Gender in Televised Sports: Report by the Amateur Athletic Foundation of Los Angeles*.
- Duncan C., Messner M., Williams L. & Jensen K. (1994). Gender Stereotyping in Televised Sports, in *Women, Sport, and Culture*, chapter 16, 249-273, Human Kinetics, USA.
- Fisk, J. (1996). *Media Matters: Race and Gender in U.S. Politics*. The University of Minnesota Press, U.S.A.
- Fusfeld, D. R. (1973). *The Basic Economics of the Urban Racial Crisis*. Holt, Rinehart & Winston Inc.
- Guttmann, A. (1991). *Women's Sports, A History*. Columbia University Press.
- Hall, M. A. (1996) *Feminism and Sporting Bodies: Essays on Theory and Practice*. Human Kinetics, U.S.A.
- Hargreaves, J. (2000). *Heroines of Sport: the politics of difference and identity*. Routledge, London and New York.
- Heywood, L. & Dworkin, L. S. (2003). *Built to Win: the female athlete as cultural icon*. Sports and Culture Series, Volume 5, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hodgson, L. D. (2001). *Gendered Modernities, Ethnographic Perspectives*. Palgrave, New York.
- Kamberidou, I. & Patsantaras, N. (2004). *Gender and Technology Workshop Report-Results for the Information Society*. European Commission, Brussels.
- Καμπερίδου, Ε. (2004). «Το έμφυλο και ο Ολυμπισμός». Εισήγηση στο 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού (ΠΕΠΦΑ), 7-9 Μαΐου, Αθήνα.
- Καμπερίδου, Ε. & Πατσαντάρας, N. (2005). «Ο προβληματισμός περί έμφυλου υποκειμένου στον Ολυμπιακό Αθλητισμό». Εισήγηση στο 13ο Διεθνές Συνέδριο Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού του Δημοκράτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 20-22 Μαΐου 2005, Κομοτηνή.
- Karbo, K. (1995) "The Ubergirl Cometh", *Outside Magazine*, U.S.A., 60-66.

- Kimmel, M. S. (2004). *The Gendered Society*. Second Edition, Oxford University Press, New York, Oxford.
- Lipsits, G. (1998). *The Possessive Investment in Whiteness: How White People Profit from Identity Politics*, Philadelphia: Temple University Press.
- Μαλουτά-Παντελίδου, Μ. (2002). Το φύλο της δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα. Εκδόσεις Σαββάλας.
- Messner, M. (1991). *Power at Play: Sports and the Problem of Masculinity*. Boston: Beacon Press.
- McNay, L. (2000). *Gender and Agency: reconfiguring the subject in feminist and social theory*. Polity Press in association with Blackwell Publishers Ltd., Cambridge, UK, Malden, MA, USA.
- Πατσαντάρας, Ν. (2004). «Συστατικά Στοιχεία του Ολυμπιασμού και Ολυμπιακή Παιδεία». Εισήγηση στο 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πτυχιούχων Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού (ΠΕΠΦΑ), 7-9 Μαΐου, Αθήνα.
- Πατσαντάρας, Ν. (1997). «Αποκλίνουσα συμπεριφορά στον αθλητισμό: Θέμα της ηθικής, ή του δικαίου;». *Επετηρίδα Αθλητικού Δικαίου* 3. Κατ' Επάγγελμα Αθλητική Δραστηριότητα. Εκδόσεις Σάκουλα.
- Penney, D. (2002). *Gender and Physical Education: contemporary issues and future directions*. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York.
- Reece, G. & Karbo, K. (1997). *Big Girl in the Middle*. New York: Crown.
- Schiller, Bradley R. (1976). *The Economics of Poverty and Discrimination*. Second Edition. Prentice-Hall, Inc. New Jersey.
- Χαραχούσου, Υ. (2003) Γυναίκες σε ηγετικούς ρόλους του αθλητισμού: τρόποι αποτελεσματικής συμβολής. *Γυναίκα και Αθληση*, Τόμος II, Τεύχος 1, 21-28.